

Cypripedium calceolus L.

Střevíčník pantoflíček



Synonyma: Nemá

Popis: Vytrvalá, vzpřímená, zelená rostlina. Výška 20–45 cm. Oddenek je silný, plazivý, má krátké stonkové články. Lodyha je olistěná (počet listů 3–5), pýřitá, na bázi šupinatá. Listy jsou střídavé, přisedlé, objímavé, vejčité až podlouhle kopinaté, ± zřasené, špičaté, délky 7–15 cm a šířky 3,5–7 cm. Počet květů 1–2, vzácně 3. Listeny jsou vzpřímené, vejčité kopinaté, špičaté, ± stejně dlouhé jako květy. Květy jsou velké, nápadné. Semeník je vřetenovitý, chlupatý, dlouhý 2–2,5 cm. Čtyři okvětní lístky jsou hnědočerveně zbarvené (vzácněji mohou být i zelenožluté s nachovými tečkami), široce odstávají, jsou dlouhé až 4 cm. Pysk bačkůrkovitě vydutý, žlutý, uvnitř červeně tečkovaný, dlouhý 3–4 cm, široký 2,5–3 cm, při bázi chlupatý, bezostružný. Sloupek kuželovitý, žlutavě zelený, dopředu zahnutý, má 2 vyvinuté prašníky a okrouhlou trojlaločnatou bliznu, která je překrytá mohutnou patyčinkou. Plodem jsou zelené tobolky, které obsahují velké množství semen. Doba květu květen až červen.

Celkové rozšíření: Areál se v Evropě rozprostírá od severních částí Itálie a Balkánského poloostrova přes střední a severní Evropu až po Laponsko.

Na východ je rozšířen přes Kavkaz a Sibiř až po Sachalin, Koreu a Čínu. V Severní Americe se vyskytuje převážně v mírném pásmu.

Ekologie a rozšíření v ČR: Druh roste roztroušeně až vzácně od nížin do podhůří. Obývá stinné, převážně listnaté lesy, dále paseky a křovinaté stráně zejména na vápencích a opukách.

Ohrožení a ochrana: (EN, §) Ohrožení druhu spočívá především ve změnách a destrukcích biotopů, zanedbatelný není jistě ani negativní vliv imisí na houbovou složku mykorrhizy (druh je na ní závislý zejména v období klíčení a raných stádiích ontogeneze, dospělé rostliny již tolik na mykorrhize závislé nejsou). Jedním z posledních a jistě zanedbatelných faktorů, které ohrožují druh v jeho samotné existenci, je vědomé poškozování člověkem. Střevíčník pantoflíček je jakožto mimořádně nápadná a dekorativní rostlina často trháno do kytic nebo vyrýváno zahrádkáři a tímto způsobem byl na mnoha místech zcela vyhuben. V důsledku zmíněných skutečností se stal symbolem ohrožené přírody.

Poznámka: Střevíčník pantoflíček je jediným zástupcem podčeledi *Cypripedioideae*, vyskytující

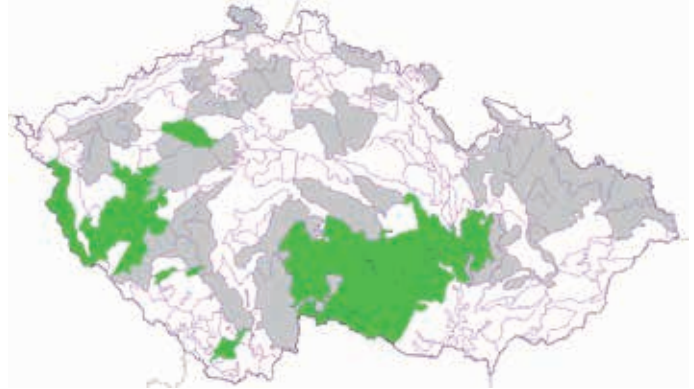


cím se ve střední a západní Evropě. Od dalších podčeledí se nápadně odlišuje stavbou květu. Dva postranní okvětní lístky zevního kruhu jsou srostlé v jeden, který směřuje dolů. Plně vyvinuté tyčinky jsou dvě (náležejí k vnitřnímu kruhu), jedna tyčinka zevního kruhu vytváří mohutnou patyčinku (staminodium), ostatní tyčinky abortují. Opylení jsou schopné všechny tři bliznové laloky. Květy střevíčníku patří k takzvaným pastovým květům. Přilákaný hmyz, který spadne dovnitř bačkůrkovitého pysku, je „uvězněn“ a kvůli hladkým stěnám nemůže opustit dutinu stejnou cestou. Je naváděn k otvoru v zadní části pysku, takže se musí protáhnout těsně okolo prašníků a odnese si na svém těle pylovou kaši. Předpoklad, že chlupy uvnitř zadní části pysku jsou „krmným“ pletivem, se nepotvrdil. Hmyz při návštěvě květu nic nezíská, proto je květ střevíčníku označován jako šálivý.



Goodyera repens (L.) R. Br.

Smrkovník plazivý



Synonyma: *Satyrium repens* L. - *Epipactis repens* Crantz - *Neottia repens* Swartz - *Peramium repens* Salisb. - *Goodyera marginata* Lindley

Popis: Vytrvalá, světle zelená rostlina. Výška 10-30 cm. Oddenek je článkovitý, dlouze plazivý, uložený nepříliš hluboko. Lodyha je vystoupavá, oblá, olistěná v dolní části, výše pak oddáleně šupinatá, krátce žláznatě pýřitá. Přízemní listy jsou podlouhle vejčité až široce eliptické, špičaté, se síťovitou žilnatinou, k bázi se náhle zužují do pochvatého řapíku, jsou masité, světle zelené, někdy bělavě nebo nažloutle skvrnitě, víceméně růžicovitě uspořádané, mají délku 1,8-4,0 cm a šířku 1-2 cm. Květenství je husté, vzpřímené, vesměs jednostranné nebo spirálovitě stočené. Listeny jsou zelené, čárkovitě kopinaté, špičaté, přibližně stejně dlouhé jako semeník. Semeník je válcovitě vřetenovitý, žláznatě pýřitý, má délku asi 4 mm. Květy jsou drobné, nenápadné, bělavé, přímo odstálé. Zevní okvětní lístky jsou podlouhle vejčité, zvenku žláznatě pýřité, dlouhé 3-4 mm, vnitřní okvětní lístky jsou lysé, kopinaté. Všechny společně jsou k sobě víceméně zvonkovitě skloněné. Pysk je bez ostruhy, vakovitě vydutý, lysý, vpředu se svislým žlábkovitým přívěškem, přibližně stejně dlouhý jako ostatní okvětní lístky. Sloupek je

krátký, dovnitř zahnutý, brylky jsou žluté. Plodem jsou oválné tobolky, které obsahují větší množství semen. Doba květu červenec až srpen.

Celkové rozšíření: Rozšíření druhu je cirkumpolární. V Evropě se nespojitě vyskytuje kromě Středozeří a nejsevernějších oblastí Skandinávie téměř po celém kontinentu. Na východ je rozšířen přes Krym a Kavkaz do střední a severní Asie, vyskytuje se i v západní části Severní Ameriky.

Ekologie a rozšíření v ČR: Roste od pahorkatiny do hor. Typickými stanovišti jsou stinné jehličnaté (borové i smrkové) nebo i smíšené lesy, ale i stinná místa v opuštěných vápencových lomech. Roste na půdách dosti suchých, bázemi bohatých, ale i nevápnitých nebo odvápněných a humózních.

Ohrožení a ochrana: (CR, §) Ohrožení pro druh představují jednak změny kvality nebo destrukce biotopů, ke kterým dochází nejčastěji v důsledku nešetrného lesního hospodaření (změna druhového složení dřevin na lokalitách, holosečná těžba apod.). Velmi pravděpodobně se na ohrožení podílí i imisní zatížení, které narušuje rovnováhu ve složitých mykorrhizických vztazích. Smrkovník plazivý se kdysi vyskytoval roztroušeně (nikdy však hojně) na



vícero lokalitách po celém území ČR. V sedmdesátých až osmdesátých letech 20. století na valně většiny svých lokalit vymizel. Přežíval jen na posledních dvou moravských lokalitách a v Čechách byl dokonce považován za vyhynulý. Až koncem devadesátých let 20. století a začátkem nového tisíciletí bylo objeveno několik nových bohatých lokalit v jižních a středních Čechách a s opatrným optimismem je možné se domnívat, že se smrkovník začíná pomalu do naší přírody vracet. Do jaké míry se na tomto jevu podílí celkové zlepšení životního prostředí se snížením produkce emisí, není úplně známo.

Poznámka: Rod *Goodyera* zahrnuje po celém světě něco okolo 100 druhů. Z nich jen smrkovník plazivý roste na evropském kontinentu. Geograficky nejbližší zástupce rodu, druh *Goodyera macrophylla*, se vyskytuje na Madeiře.



Spiranthes spiralis (L.) Chevall.

Švihlák krutiklas



Synonyma: *Ophrys spiralis* L. - *Epipactis spiralis* Crantz - *Neottia spiralis* Swartz - *Spiranthes autumnalis* L. C. M. Richard - *S. glauca* Rafin.

Popis: Vytrvalá, vzpřímená, bledě sivozelená rostlina. Výška 7-25 (-35) cm. Hlízy jsou nejčastěji dvě (někdy 1 nebo 3), jsou řepovité a tupě špičaté. Lodyha je tenká, vzpřímená nebo někdy zprohýbaná, je modrozelená, řídce šupinatá, nahoře žláznatě pýřitá. Listy přízemní růžice jsou vejčité kopinaté, zúžené v široký řapík, mají modravě sivozelenou barvu, jsou 1,2-2,5 cm dlouhé a 7-11 cm široké. (Vyvinuté listy přízemní růžice se nacházejí mimo kvetoucí lodyhu a jsou to přezimující listy lodyhy, která vykvete následující rok, zatímco přízemní růžice listů letošní lodyhy je v době květu již odumřelá). Lodyžní listy jsou šupinatě pochvaté. Květenství je husté, úzké, dosahuje délky až 10 cm, jednostranné, spirálovitě stočené, nese 10-20 (-30) květů. Listeny jsou vejčité kopinaté, žláznatě pýřité, delší než semeník. Semeník je světle zelený, mírně stočený, žláznatě pýřitý, dlouhý 2-3 mm. Květy jsou malé, nenápadné, bílé nebo zelenavě bělavé. Zevní okvětní lístky jsou vejčité kopinaté, tupé, zvenku žláznatě pýřité, délka 3-4 mm. Vnitřní jsou o něco menší, lysé, jazykovité. Všechny do-

hromady jsou k sobě víceméně zvonkovitě skloněné. Pysk bez ostruhy je podlouhlý, opakvejitý, bílý se zeleným středem, má zvlněné okraje a je přibližně stejně dlouhý jako ostatní okvětní lístky. Sloupek je krátký, vysoký jen 1 mm, brylky jsou žlutavě bílé. Plodem jsou podlouhle vejčité zelené tobolky, které obsahují velké množství semen. Doba květu je srpen až říjen.

Celkové rozšíření: Druh je rozšířen od Islandu a Britských ostrovů na západě k jihu do Středozezemí (včetně severní Afriky), dále na východ až po Turecko a Kavkaz. Severní hranice areálu v Evropě probíhá přes Benelux, Německo, Dánsko, Polsko, Slovensko až do evropského Ruska.

Ekologie a rozšíření v ČR: Druh u nás roste od nížin do podhůří. Typickými stanovišti jsou suché pastviny i vlhčí rašelinné louky. Roste na půdách báziických i kyselých.

V ČR jsou v současnosti známé tři poslední lokality výskytu, a sice u Albrechtic ve Volyňském Předšumaví, u Švařce v Moravském podhůří Vysočiny a u Vlčkové v Hostýnských vrších.

Ohrožení a ochrana: (CR, §) Švihlák krutiklas u nás vyhynul na valné většině svých lokalit,



takže nynější tři poslední recentní lokality představují jen nepatrný zlomek jeho někdejšího rozšíření. Na dramatickém ústupu druhu z našeho území se největší měrou podílelo ukončení tradičního obhospodařování (zejména ukončení pastvy ovcí v daných oblastech) a dále pravděpodobně i používání minerálních hnojiv. Pro udržení druhu je nutno provádět účelový management. Jako nejvýhodnější se jeví pastva ovcí během jara a počátkem léta a poté koncem října a v listopadu, tedy po skončení doby kvetení a zrání plodů. V této době je vhodné provádět i mozaikovitě zrašňování vegetačního krytu, aby na obnažených okrcích bez vegetace měla semínka švihlíku možnost uchycení a vyklíčení. Dvě z posledních recentních lokalit švihlíku na našem území jsou územně chráněné a management je na nich zajištěn, třetí se nachází na

soukromém pozemku. S ohledem na celkovou vzácnost druhu však ani důsledný management na těchto lokalitách není stoprocentní zárukou trvalého udržení druhu v naší orchideoflóre.

Poznámka: Z oblasti východní Moravy z roku 1946 je udáván výskyt švihlíku letního *Spiranthes aestivalis* (Poiret) L. C. M. Richard, který se odlišuje časnějším kvetením a plně vyvinutými listy v dolní části kvetoucích lodyh. Tento údaj pochází z floristických záznamů učitele S. Staňka a není doložen herbářovou položkou ani fotografií, proto je případný historický výskyt švihlíku letního na našem území považován za sporný.

Platanthera bifolia (L.) L. C. M. Richard

Vemeník dvoulistý



Synonyma: *Orchis bifolia* L. - *Satyrium bifolium* Wahlenb. - *Platanthera solstitialis* Boenningh in Reichenb. - *Gymnadenia bifolia* E. H. F. Meyer

Popis: Vytrvalá, vzpřímená, zelená rostlina. Výška 30–55 cm. Vejčité až podlouhlé hlízy jsou dvě, na konci jsou zúžené do kořenovitého výběžku, kořeny jsou silné, nečetné, kratší. Lodyha je přímá, světle zelená, víceméně rýhovaná, na bázi má dvě kopinaté šupiny. Plně vyvinuté listy jsou většinou jen 2 (vzácně 3), jsou vstřícné, široce oválné až podlouhlé, světle zelené, lysé, dlouhé 8–20 cm a široké 1,7–7,5 cm, umístěné při bázi lodyhy. Výše na lodyze jsou pak 1–3 malé (do 20 mm dlouhé) listenovité, kopinaté lístky. Květenství je přímé, řídké, válcovitého tvaru, nese až 25 květů a dosahuje délky až 25 cm. Listeny jsou kopinaté, žlutozelené, stejně dlouhé jako semeníky. Semeník je úzce válcovitý, zkroucený, přisedlý, dlouhý 1,3–1,6 cm. Květy jsou větší, nápadné, bílé, příjemně voní. Zevní okvětní lístky jsou bílé, tupé, dlouhé 5–9 mm, u báze široké 4–5 mm, prostřední je o něco kratší. Vnitřní okvětní lístky jsou žlutozelené, užší a nahoru zakřivené. Pysk je s ostruhou, nedělený, celokrajný, šikmo svislý, při bázi je bílý, na konci pak zelenobílý, má délku 10–15 mm a šířku 1,2–2,5 mm. Ostruha je tenká, vodorovně

odstálá nebo se špičkou dolů ohnutou, dlouze zašpičatělá, je 1,5–2krát delší než semeník, na konci není ztlustlá. Sloupek je vzpřímený, brylky jsou světle žluté, oddělené úzkým spojidlem, uložené rovnoběžně. Plodem jsou válcovité zelené tobolky, které obsahují velké množství semen. Doba květu květen až červenec.

Celkové rozšíření: Druh má rozsáhlý euroasijský areál, který zaujímá téměř celou Evropu (kromě stálezelené zóny Středozeří), pokračuje pak do Asie ke Kavkazu, do východní Sibiře a k Himálaji. Vyskytuje se i v severní Africe.

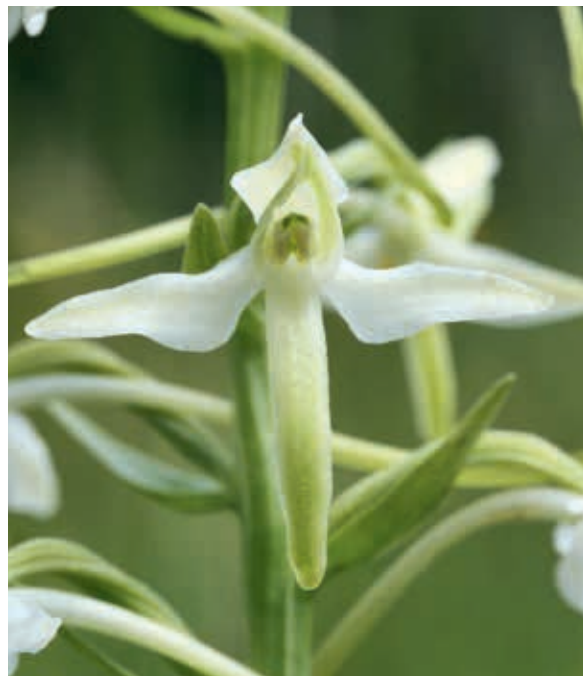
Ekologie a rozšíření v ČR: Roste od nížin do hor. Typickými stanovišti jsou louky, křovinaté stráně, vřesoviště, světlé lesy. Půdy vyhledává čerstvé i vlhčí, humózní, bázemi bohaté. Druh má širokou ekologickou amplitudu. V ČR se vyskytuje místy hojně, častěji však jen roztroušeně téměř na celém území. Jen místy (např. Vysoké Sudety) chybí.

Ohrožení a ochrana: (VU, §) Vzhledem k poměrně častému a místy až hojnějšímu výskytu se druh v současnosti nezdá být přímo ohrožený. Lokální ohrožení mohou představovat destrukce přirozených biotopů například při nešetrném



lesním hospodaření, výstavbách komunikací, rekreačních objektů apod.

Poznámka: S příbuzným druhem vemeníkem zelenavým (*Platanthera chlorantha*), od kterého se popisovaný druh odlišuje rovnoběžným uložením brylek a o něco časnější dobou květu, může vytvářet křížence. Tito kříženci mívají intermediární charakter a někdy mohou vytvářet i rozsáhlé hybridní populace.



Platanthera chlorantha (Custer) Reichenb.

Vemeník zelenavý



Synonyma: *Orchis chlorantha* Custer - *O. montana* F. W. Schmidt - *O. ochroleuca* Reichenb. - *Platanthera montana* (F. W. Schmidt) Reichenb.

Popis: Vytrvalá, vzpřímená, zelená rostlina. Výška 20–65 cm. Podlouhle vřetenovité hlízy jsou dvě, kořeny jsou krátké, tenčí. Lodyha je vzpřímená, světle zelená, rýhovaná, dutá, při bázi má dvě hnědavé kopinaté šupiny. Plně vyvinuté listy v počtu 2–3 (–4) jsou široce oválné, víceméně vstřícné, dlouhé 10–18 cm a široké 2,3–7,0 cm, jsou umístěny těsně nad bázi lodyhy. Výše na lodyze jsou pak listy menší, listenům podobné, kopinaté, velmi oddálené. Květenství je řídké, válcovité, dosahuje délky až 25 cm. Listeny jsou vejčité kopinaté až kopinaté, žlutozelené, většinou stejně dlouhé jako květy, dolní někdy delší. Semeník je úzce válcovitý, zkroucený, obloukovitě zahnutý, světle zelený, má délku 1,3–1,6 cm. Květy jsou větší, nápadné, nažloutlé nebo zelenavě bílé. Zevní okvětní lístky jsou víceméně trojboké, kopinaté vejčité, dlouhé 6,4–12,0 mm a široké 7,5–8,5 mm, prostřední je o něco kratší a širší a téměř srdčitý. Vnitřní okvětní lístky jsou kratší a užší. Pysk s ostruhou je nedělený, přibližně stejně dlouhý jako ostatní okvětní lístky, má zelenožlutou barvu, na konci je zelený. Ostruha je tenká, rovnovážně od-

stálá nebo dolů sehnutá, na konci kyjovitě ztlustlá. Sloupek je vzpřímený, široký. Od báze k vrcholu sbíhavé brylky jsou světle žluté nebo zelenavé a oddělené širokým spojidlem. Plodem jsou válcovité zelené tobolky, které obsahují velké množství semen. Doba květu květen až červenec.

Celkové rozšíření: Areál druhu je rozsáhlý, rozprostírá se od severní Afriky přes téměř celou Evropu do Ruska, na Kavkaz, Sibiř a do severní Číny. Rostliny z východní části areálu náležejí k subsp. *orientalis* (Schlechter) Soó.

Ekologie a rozšíření v ČR: Nalezneme jej od nížin až do hor. Typickými stanovišti jsou okraje lesů, křoviny a světlejší nebo stinné lesy (častěji listnaté, vzácněji i jehličnaté). Roste s oblibou na půdách vlhčích až čerstvých, živinami středně zásobených, většinou vápnatých.

V ČR se vyskytuje místy roztroušeně a místy úplně chybí. Je znám z Novohradských hor, Šumavy, Plzeňska, Doupovských vrchů, Polabí, Podkrkonoší, roste ve velké části jižní Moravy, ale i jinde.

Ohrožení a ochrana: (VU, §) Druh je poněkud vzácnější než jeho příbuzný vemeník dvoulístý. Ohrožení pro něj představuje možné narušování



biotopů jako důsledek lidské činnosti (nešetrná těžba dřeva, změna skladby lesních porostů, výstavba komunikací apod.). Vyloučit nelze ani vliv imisí, které oslabují houbovou složku mykorhizy, na níž je druh zejména v časných stadiích ontogeneze závislý.

Poznámka: Květy vemeníku zelenavého (podobně jako příbuzného vemeníku dvoulistého) jsou opylovány převážně nočními motýly. Dlouhá a úzká ostruha s nektarem je dostupná pouze dlouhému sosáku těchto motýlů.



Pseudorchis albida (L.) Á. Löve & D. Löve

Běloprstka bělavá



Synonyma: *Satyrium albidum* L. - *Orchis albida* (L.) Scop. - *Chamorchis albida* Dum. - *Habenaria densiflora* Schur - *Gymnadenia albida* (L.) L. C. M. Richard - *Leucorchis albida* (L.) E. H. F. Meyer

Popis: Vytrvalá, vzpřímená, zelená rostlina. Výška 10-30 (-40) cm. Hlízy jsou úplně až k bázi rozdělené do dlouhých úkrojků, kořeny jsou dlouhé, masité, bělavé a porostlé papilami. Lodyha je víceméně přímá, světle zelená, oblá, při bázi se 2-3 těsně objímavými, hnědavými šupinami. Listy jsou zelené, dolní v počtu 2-4 jsou obvejčité až podlouhle kopinaté, dosahují délky až 8 cm a šířky až 1,4 cm, horní jsou malé, listenům podobné, objímavé, špičaté. Květenství je husté, úzce válcovité, dosahuje délky až 12 cm. Listeny jsou vejčité nebo kopinaté, dlouhé stejně jako semeníky nebo jen o málo delší. Semeník je zkroucený, úzce válcovitě vřetenovitý, lysý, dlouhý asi 5-6 mm. Květy jsou velmi drobné, bílé nebo nažloutlé. Zevní okvětní lístky jsou vejčité, tupé, kýlnaté, vnitřní okvětní lístky jsou poněkud kratší, nezřetelně trojlaločné. Všechny jsou skloněné do neúplné přílby. Pysk je s ostruhou, trojlaločný, zelenavý nebo žlutavě bílý, je stejně dlouhý nebo delší než ostatní okvětní lístky, směřuje dolů. Ostruha je tupá, dolů skloněná, dlouhá asi jako 1/3-1/2 semeníku. Sloupek je velmi malý, široký, brylky jsou světle

žluté. Plodem jsou úzce vejčité až elipsoidní zelené tobolky o délce 4-8 mm, které obsahují velké množství semen. Doba květu červen až srpen.

Celkové rozšíření: Areál je typicky cirkumpolární (Severní Amerika, Grónsko, Britské ostrovy, Skandinávie, západní, střední a východní Evropa, Sibiř). V Evropě se druh vyskytuje v horách dokonce i v jižní části kontinentu (Pyreneje, Korsika, Itálie, Balkán).

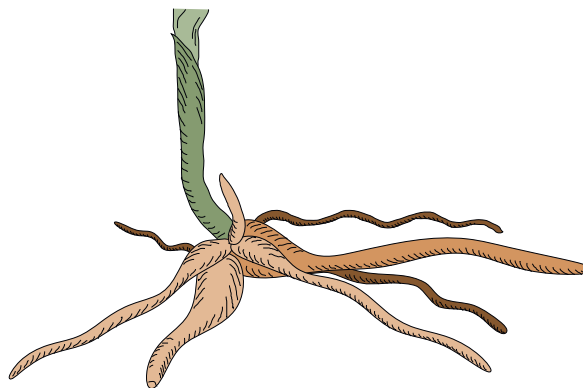
Ekologie a rozšíření v ČR: Roste od horského do subalpínského stupně. Typickými stanovišti jsou louky, nivy, zpevněné sutě. Půdy vyhledává spíše nevápenné, sušší až středně vlhké.

V ČR se druh vyskytoval kdysi ve Žďárských vrších a Beskydech, nyní roste vzácně jen na Šumavě, v Krušných horách a v Sudetech.

Ohrožení a ochrana: (EN, §) Ohrožení pro druh představuje jeho poměrně velká vzácnost. Dalším ohrožujícím faktorem může být zarůstání horských luk dřevinami v důsledku sukcesních změn nebo bezohledná výstavba infrastruktury v horských oblastech. Ohrožení může také představovat živelná turistika na horách, kdy při zkracování chodníků decimuje populace běloprstky sešlapávání.



Poznámka: Populace běloprstky bývají často jen málopočetné, druh tedy může být vzhledem k své nenápadnosti snadno přehlédnut.

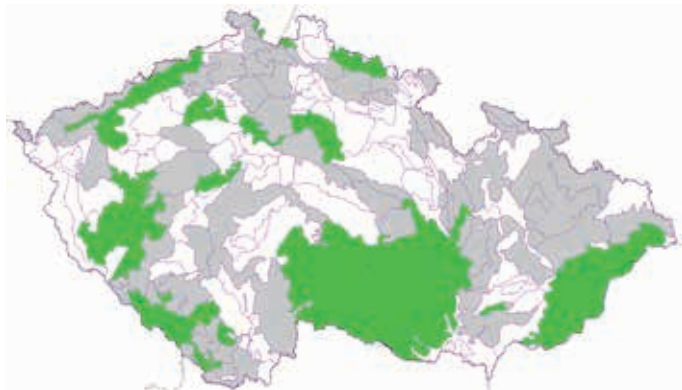


Hlízy běloprstky jsou úplně rozdělené, podlouhlé a velmi úzké.



Dactylorhiza sambucina (L.) Soó

Prstnatec bezový



Synonyma: *Orchis sambucina* L. - *O. pallens* Mor. non L. - *Dactylorchis sambucina* Verm. - *Dactylorhiza latifolia* (L.) Soó

Popis: Vytrvalá, vzpřímená, zelená rostlina. Výška 10-20 (-30) cm. Hlízy jsou podlouhle válcovité až vřetenovité, zprvu nedělené, později na konci mělce dvouklané nebo vzácněji dlanitě dělené v krátké úkrojky s dosti tenkými krátkými kořeny. Lodyha je přímá, plná, lysá, někdy v horní části slabě rýhovaná, na bázi oddáleně šupinatá, výše pak olistěná (až nad polovinu). Listy v počtu 4-6 jsou jasně zelené, podlouhlé, víceméně tupé, neskvrnitě, nejširší nad polovinou, mají vyniklou žilnatinu, dlouhé 6-12 cm a široké 1,5-2,5 cm. Květenství je zprvu krátce vejčité, později až krátce a široce válcovité, dosti husté. Listeny jsou kopinaté, zelené (někdy u červených forem až hnědočerveně naběhlé), horní jsou kratší než květy, dolní jsou někdy delší. Semeník je zkroucený, lysý, má válcovitý tvar, je dlouhý 1,1-1,3 cm. Květy jsou středně velké, světle žluté nebo tmavě nachově červené. Zevní okvětní lístky jsou vejčité, tupé, dlouhé 7-12 mm, prostřední je skloněný, postranní vzpřímené. Vnitřní okvětní lístky jsou o něco menší, přibližně vejčitého tvaru, tupé, skloněné k sobě. Pysk je s ostruhou, plochý, dolů skloněný, dlouhý 8-10 mm, je víceméně okrou-

hlý, nepravidelně zubatý nebo až mělce trojlaločný, jemně sametově chlupatý, je buď žlutý s nachovými tečkami, nebo nachový s žlutou bází. Ostruha je silná, většinou stejně dlouhá jako semeník, válcovitě kuželovitá, dolů směřující, má délku asi 1 cm. Sloupek je vzpřímený, brylky jsou zelenavé. Plodem jsou válcovité zelené tobolky, které obsahují velké množství semen. Doba květu duben až květen (v horských polohách až červen).

Celkové rozšíření: Areál druhu zaujímá velkou část Evropy, rozprostírá se od Skandinávie přes střední Evropu a část západní Evropy až do horských oblastí Středozeří. Na východ je rozšířen až po Kavkaz, Turecko a Írán. Chybí v severozápadní Evropě, jižním Španělsku a panonské oblasti.

Ekologie a rozšíření v ČR: Roste od podhůří do hor. Typickými stanovišti jsou světlé listnaté lesy, křoviny, sušší louky a pastviny. Nejčastěji roste druh na bázemi bohatších, ale nevápenných humózních i kamenitých půdách.

V ČR rostl kdysi roztroušeně zejména v horských polohách na velké části území. Na značné části svých historických lokalit však vyhynul. Nyní roste roztroušeně především na Moravě, dále se vyskytuje vzácně v jižních a severních Čechách.



Ohrožení a ochrana: (EN, S) Prstnatec bezový patřil v minulosti k našim nejběžnějším prstnatecům, vyhynul však na řadě lokalit zejména v důsledku změn obhospodařování (ukončení kosení lučních porostů, používání minerálních hnojiv apod.). Řada lokalit, z nichž mnohé jsou ještě dosti silné a vitální, je nyní územně chráněna a jsou na nich prováděna taková opatření, která by do budoucna mohla být zárukou přežití druhu na našem území.

Poznámka: Mezi žlutě a červeně kvetoucími formami dochází ke křížení a vznikají jedinci s masově růžově zbarvenými květy. Za pozornost stojí, že ačkoli téměř vždy rostou obě formy na stanovištích pohromadě, nedošlo nikde k vytvoření čistě hybridních přechodových populací a obě vyhraněné formy (červená i žlutá) představují na svých lokalitách víceméně ustálenou většinu.



Dactylorhiza incarnata (L.) Soó subsp. *incarnata*

Prstnatec pleťový pravý



Synonyma: *Orchis incarnata* L. - *O. strictifolia* Opiz - *O. angustifolia* Wimm. & Grab. non Lois. ex Reichenb. - *O. latifolia* β *stricta* Tausch - *O. divaricata* L. C. M. Richard - *Dactylorchis incarnata* (L.) Verm.

Popis: Vytrvalá, vzpřímená, zelená rostlina. Výška (20-) 30-60 (-90) cm. Hlízy jsou zploštělé, dělené do 2-4 podlouhlých až vřetenovitých úkrojků. Lodyha je dutá, silná, slabě rýhovaná, olistěná po celé délce, při bázi šupinatá. Listy v počtu 4-7 jsou neskvrnitě víceméně přímé, většinou téměř rovnoběžné s lodyhou, podlouhle až široce kopinaté, kápořitě špičaté, dlouhé 8-20 cm, široké 1,2-2,0 (-3,2) cm, nejširší jsou při bázi, nejvyšší list přesahuje bázi květenství. Květenství je husté, vzpřímené, válcovité, dlouhé až 15 cm. Listeny jsou kopinaté, víceméně špičaté, zelené (vzácněji hnědočerveně naběhlé), stejně dlouhé nebo delší než květy. Semeník je válcovitě kuželovitý, zkroucený, dlouhý 1,1-1,2 cm. Květy jsou světle až masově červené, vzácněji světle růžové nebo bílé. Zevní okvětní lístky jsou vejčité kopinaté až kopinaté (dlouhé 5,5-6,0 mm), postranní jsou vzpřímené nebo nazpět zahnuté, prostřední lístek je spolu s dvěma vnitřními postranními skloněný v neúplnou přílbu. Vnitřní okvětní lístky jsou nepatrně menší,

podlouhle kopinaté, mají širší bázi. Pysk je s ostruhou, většinou plochý nebo jen málo vypouklý, temně tečkovaný nebo čárkovaný, dlouhý 5-7 mm a široký 4,5-5,0 mm, má kosočtverečně podlouhlý až obvejčitý tvar, je téměř nedělený, na okrajích vykrajovaně zoubkovaný. Sloupek je vzpřímený a vysoký asi 3,5 mm. Brylky jsou modrozelené, mají světle žluté stopečky. Plodem jsou podlouhle oválné zelené tobolky, které obsahují velké množství semen. Doba květu květen až červenec.

Celkové rozšíření: Druh má rozsáhlý euroasijský areál. V Evropě je rozšířen v západní, střední a severní Evropě od Britských ostrovů a Skandinávie po severní Španělsko, severní Itálii a severní polovinu Balkánského poloostrova. Na východ pak rozšíření zasahuje přes Malou Asii a Kavkaz až na Sibiř a do severozápadní Číny.

Ekologie a rozšíření v ČR: Roste od nížin do podhůří. Typickými stanovišti jsou rašelinné, bažinaté a podmáčené louky, slatiny, okraje rybníků a vodních nádrží, případně pastviny. Roste na humózních, živných, bázemi bohatých, vápnitých i nevápnitých půdách.

V ČR roste roztroušeně až vzácně v jižních Čechách, Polabí, na jižní, jihovýchodní a severový-



chodní Moravě. Chybí však i ve větších oblastech (např. západní Čechy nebo velká část jižních Čech).

Ohrožení a ochrana: (EN, §) Ohrožení pro druh představují kvalitativní změny nebo přímé destrukce biotopů. Mnoho lokalit v minulosti zaniklo v důsledku odvodňování mokřadů nebo těžby rašeliny. Další ohrožení mohou pro druh představovat pokračující sukcesní procesy, případně intenzifikace zemědělství (používání minerálních hnojiv apod.).

Poznámka: Variabilita druhu je poměrně vysoká, projevuje se růzností výšky rostlin, barvy a počtu květů apod. Vzácně (u nás například v Bílých Karpatech) se mohou vyskytovat i populace rostlin se skvrnitými listy. Tyto rostliny bývají označovány jako *D. incarnata* var. *haematodes* (Reichenb.) Soó.

